

A magyarországi horvát irodalom 1918-tól napjainkig

A mikor arra vállalkozunk, hogy bemutassuk a magyarországi horvátok irodalmát, 1918-tól napjainkig, hangsúlyoznunk kell, hogy 1918 előtt is volt horvát irodalom Magyarországon, de teljesen más körülmények között keletkezett és fejlődött az Osztrák-Magyar Monarchiában vagy még azelőtt a Habsburg Császárság idején. 1918 előtt a horvát területek jelentős része az említett államalakulatok részét képezte. A magyarországi horvátokat így – annak ellenére, hogy a horvát etnikai területek peremén éltek – nem választotta el államhatár a horvát kulturális közegtől. Azok a horvátok, akik az I. világháború, pontosabban 1921, a „Trianoni békeszerződés” érvénybe lépte után a mai Magyarország területén maradtak, újfajta kisebbségi állapotba kerültek, ami a korábbiakhoz képest szokatlan helyzetet jelentett. Az új államhatárok számos esetben elválasztották egymástól az addig aránylag egységes horvát népcsoportokat. A nyugat-magyarországi (gradistyei) horvátok három részre szakadtak: Ausztriába, Magyarországra és az akkor létrejött Csehszlovákiába kerültek. A bunyevác és sokác horvátok lakóhelyén Magyarország, másrészt az újonnan alakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (a későbbi Jugoszlávia) osztozott. A Dráva és a Mura menti horvátok hátország nélkül maradtak. A horvát települések között kialakult évszázados kapcsolatok megszakadtak, s több olyan fontos kulturális központ is elérhetlenné vált, mint például Szabadka a bunyevácok számára. A Trianon utáni Magyarországon ráadásul a kisebbségek – így a horvátok is – kedvezőtlen politikai és kulturális körülmények között találták magukat. A két világháború között ezért csak óriási erőfeszítések árán lehetett fenntartani némi kulturális életet. E tények alapján az 1918-as esztendőt tehát joggal tekinthetjük vízválasztónak.

Manapság az irodalomról szinte mindenkinek a könyvek és az azokban rögzített alkotások jutnak az eszébe, írás nélkül nem létezik könyv, így aztán hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy az írott irodalom mellett népköltészet is létezett, létezik. A múltban, amikor kevés volt az írástudó ember, ennek sokkal nagyobb volt a szerepe, mint ma. Annak ellenére, hogy a mai világban az írott irodalom szinte egyeduralmukodóvá vált, a szájhagyomány útján terjedő egyes műfajok is megmaradtak. A vicc például, ma is nagyon termékeny. Nagyanyáink népdalai, népmeséi, közmondásai mára nagyrészt már könyv-

vekbe költöztek, mégis őrzik jellegzetességeiket. A magyarországi horvát népcsoportok az óhazából magukkal hozták a néphagyományaikat, amelyek az évszázadok során jelentősen változtak, új motívumokkal gazdagodtak, ugyanakkor híven őrizték nemzeti jellegüket. Számos kutatónak és gyűjtőnek köszönhetően e kincs jelentős része megmenekült és részben ma is olvasható.

Mi azonban – terjedelmi okokból – csak a magyarországi horvát irodalom 1918 utáni írásos részét érintjük, s talán kissé rendhagyó módon nem az írókkal, a különböző korszakokkal, az irodalmi alkotásokkal kezdjük körültekintésünket, hanem a könyvesboltokban található „késztermékkel”, a könyvekkel.

Képzelnék magunkat, például Pécs központjába, a Széchenyi térre! Alig több mint harminc kilométerre vagyunk a horvát határtól. Pécssett évszázadok óta élnek horvátok. A városban horvát óvoda, általános iskola, gimnázium, Horvát Tanszék, Horvát Színház, Horvát Klub, számos horvát egyesület és folklóregyüttes működik. Pécs annak a Baranya megyének a székhelye, amelyben a legtöbb horvát kisebbségi önkormányzat működik, és ahol a népszámlálási adatok alapján a legtöbb horvát nemzetiségű lakos él Magyarországon. Mégis, ha valaki bemegy a pécsi Idegennyelvű könyvesboltba, és horvát nyelvű könyveket szeretne vásárolni, nem jár sikerrel.

Amíg az irodalmi alkotás könyv formájában eljut a könyvesboltba, hosszú utat tesz meg. A művet mindenekeelőtt meg kell írni, aztán kiadót találni, amely hajlandó megjelentetni, meg kell szervezni a terjesztést, az író-olvasótalálkozókat, a hírverést és még számos dolgot, hogy a könyv az olvasók kezébe kerüljön. Ha meg akarjuk érteni a magyarországi horvát irodalom helyzetének összetettségét, ezekre a folyamatokra is oda kell figyelnünk.

Az irodalmat a szerző és az olvasó közötti kommunikációnak is tekinthetjük. Legyen szó bármely irodalomról, figyelmünket a szerzőre, az irodalmi alkotásra és az olvasóra, pontosabban az olvasóközönségre kell irányítanunk. Megírhatja valaki a horvát irodalom legjobb regényét, de amennyiben azt nem olvasta senki, ha nem ismeri meg a nyilvánosság, a mű nem lesz, nem lehet a horvát irodalom része.

Kik tehát a magyarországi horvát írók? Ha bekukantunk életrajzi adataikba, azonnal feltűnik, hogy foglalkozásuk szerint általában *papok* vagy *pedagógus-*

sok. Ez jelentős mértékben meghatározza a magyarországi horvát irodalmat, a hazai horvát szerzők ugyanis folyton-folyvást szükségét érzik annak, hogy műveljék, okítsák népüket, erősítsék nemzeti öntudatát, irányítsák és vezessék. E helyzetből adódóan, üzeneteiket világosan és egyértelműen fogalmazzák meg, hogy a magyarországi horvátság legszeleesebb rétegei is megértsék. Nem kísérleteznek, alig követik a kortárs magyar, horvát vagy európai irodalmi irányzatokat. Egyfelől a népköltészetből, nagyszüleink népdalaiból és népmeséiből merítenek, másfelől pedig a XIX. század romantikus irodalmába nyúlnak vissza. Ennek következtében a magyarországi horvát irodalom konzervatív és hagyományörző, kifejezőmódja konvencionális maradt. (Egyébként a magyarországi horvátok más művészeti ágaira, kulturális és szellemi életére is szinte teljes egészében ez a hagyományosság a jellemző, aminek oka elsősorban az egyre erősödő asszimilációs folyamatok elleni spontán védekezési mechanizmusokban keresendő.) A konzervativizmus, a befelé fordulás a múltban talán kedvező szerepet tölthetett be, ma azonban egyértelmű, hogy a magyarországi horvát irodalom, de a hazai horvát közösség jövője is attól függ, mennyire lesznek képesek megfelelni a modern világ kihívásainak.

Kinek írnak a magyarországi horvát írók? Legegyszerűbben talán azt válaszolhatnánk, hogy olyan embereknek, akik Magyarországon élnek, tudnak horvátul, és készek horvát könyveket olvasni. A legutóbbi népszámlálási adatok tükrében, hazánkban viszonylag kevés ilyen ember él. Az aránylag kis létszámú olvasóközönség két csoportra osztható. Az elsőbe az idősebb nemzedékek tartoznak. Olvasói szokásaik elsősorban népköltészeti alkotásokon, a nem igazán magas színvonalú kalendáriumokon, a XIX. századi műveken, egyszóval olyan szövegeken formálódtak, amelyek a tartalmat és az olvasó számára közvetítendő üzenetet helyezték előtérbe. Többségük falun nőtt fel, személyiségüket elsősorban a népies kultúra és értékrend formálta. Még kitűnően beszélnek az anyanyelvüket, hiszen fiatalkorukban a horvát nyelv nem csak a családra szorítkozott, valamelyest a közszéferá minden területén jelen volt.

A második csoportot a fiatalabbak alkotják. Közöttük egyre nagyobb a városiakok száma, ami másfajta tapasztalatot és életfelfogást jelent. Olvasói szokásaikat elsősorban az iskolai olvasmányok alakították, korszerűbb irodalmi hagyományokhoz kötődnek, de horvát nyelvtudásuk általában gyenge, így aztán különösen a kortárs horvát irodalom befogadása nemegyszer nagyon nehézkes a számukra. *Olvasóközönségünk egyik felének tehát irodalmi, a másik felének nyelvi felkészültsége hiányos a kortárs horvát irodalom befogadására.*

A hazai horvát írók művei az anyaországban, Horvátországban is olvasóközönségre lelhetnek, de a megoldatlan terjesztés valamint a csekély horvátországi érdeklődés miatt csupán az ottani szak-

emberek és néhány lelkes érdeklődő találkozhatnak a magyarországi horvát alkotásokkal.

A szerzők mindezek ellenére megírják a műveiket. Mihelyt megjelent a mű, írója már nincs rá többé hatással. Felesleges magyaráznia, mit szeretett volna vele elérni vagy közvetíteni, s hogyan kéne értelmezni a mondatait. Az irodalmi alkotás megkezdő önálló életét, ami nagymértékben függ az olvasóközönség, a kritika, az irodalomtörténet, az értő szakemberek érdeklődésétől.

Amennyiben csak egy gyors pillantást vetünk az 1918 utáni magyarországi horvát irodalomra, könnyen megállapíthatjuk, hogy a költészet van benne túlsúlyban. A legalább egy kötetet megjelentetett húszegynéhány szerző közül alig néhány próbálkozott elbeszélő prózával vagy drámával. A hazai horvát irodalom műfaji egyhangúsága részben a közzététel lehetőségeinek hiányával, a bonyolult nyelvi és politikai helyzettel, valamint egyfajta út- és hagyománykereséssel is magyarázható.

Hol tudják kiadni, közzé lenni műveiket? A magyarországi horvátoknak egészen a közelmúltig nem volt saját könyvkiadójuk, sem irodalmi folyóiratuk. A „*Bunjevačke i šokačke novine*” (Bunyevác és Sokác Újság) című hetilapon kívül – amelyet 1924-ben alapítottak, és csaknem egészen egy évig jelent meg – a „*Danica ili kalendar za u Ugarskoj živeće Bunjevce, Šokce, Hrvate, Bošnjake i Dalmatince*” (Danica – a Magyarországon élő bunyevácok, sokácok, horvátok, bosnyákok és dalmátok kalendáriuma) című kiadvány volt 1924-1944 közötti egyetlen horvát nyelvű kiadvány. A II. világháború után sem sokat változtak a körülmények. Elsőként „*Sloboda*” (Szabadság) címmel jelent meg hetilap, amely minden magyarországi szláv kisebbség közös sajtóorgánuma volt. A szlovákok kiválásával, a magyarországi horvátok, szerbek és szlovének „*Naše novine*” (Újság) címmel jelentettek meg hetilapot, amelyet később „*Narodne novine*”-ra (Népújság) kereszteltek. Ezekon kívül a „*Naš kalendar*” (Kalendárium), majd „*Narodni kalendar*” (Népi Kalendárium) című évkönyvek teremtettek még némi lehetőséget a szépirodalom megjelentetésére. Könyvkiadásról alig beszélhetünk, 1918-tól 1969-ig egyetlen hazai horvát irodalmi alkotás sem jelent meg könyv formájában. A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége 1969-ben adta ki az „*U kolo*” (Kólóba) című antológiát. 1976-ban komolyabb változásokra került sor, ugyanis egy kormányrendelet a Tankönyvkiadó Vállalat feladatai közé sorolta a nemzeti kisebbségek könyvkiadását.

Különböző kiadók gondozásában az azóta eltelt nem egészen harminc év alatt közel százötven horvát nyelvű mű látott napvilágot, s ennek nagyjából a fele irodalmi alkotás. Összehasonlításképpen érdemes megjegyezni, hogy egy átlagos magyarországi könyvkiadó évente mintegy ötven művel jelentkezik a könyvpiacra.

A 80-as évek vége és a 90-es évek eleje a könyvkiadásban, de a magyarországi horvát közösség életében is komoly változásokat hozott. A szerzők száma

aránylag kicsi, továbbra is kevés a megjelent könyv, és népes olvasóközönségről ma sem beszélhetünk, de az irodalmat elsősorban esztétikai – nem mennyiségi – szempontok alapján ítélik meg, és ebben az értelemben a magyarországi horvátoknak sincs szégyenkezésre okuk. Az 1918-as szerény kezdetektől a máig tartó időszakban a magyarországi horvát irodalom magára talált, öntudatra ébredt és rendszerként kezdett működni.

1989-ben megalakult a *Magyarországi Horvát, Szerb és Szlovén Írók Egyesülete*. Alig két évig tartó működésük legnagyobb eredményeként a „*Glas*” (Hang) című irodalmi, kulturális és társadalmi folyóirat megalapítását könyvelhetjük el. Összesen négy számot jelentettek meg, de ezúttal bebizonyosodott, hogy irodalmi folyóirat nélkül a jövő elképzelhetetlen.

A rendszerváltozással és az önálló horvát állam megalakulásával kínálkozó új lehetőségeket a magyarországi horvátok is megpróbálták kihasználni. Az első önálló magyarországi horvát irodalmi folyóirat a „*Riječ*” (Szó) megalapítása is ilyen kísérlet volt. Először 1996-ban jelent meg, s 1999-ig kilenc száma látott napvilágot, majd megszűnt a folyóirat. A demokratizálódási folyamatoknak köszönhetően a Nemzeti Tankönyvkiadó mellett immár más szervezetek is foglalkoznak horvát nyelvű könyvek kiadásával. Köztük mindenképpen említésre méltó a pécsi *Horvát Tudományos Kutatók Egyesülete*, de nem szabad figyelmen kívül hagyni a helyi kezdeményezéseket sem. Ma már olyan kisebb, magánkézben lévő kiadó is működik, amely elsősorban a horvát könyvkiadással foglalkozik.

A nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvény elfogadásával az Országgyűlés meghatározta azokat a kereteket, amelyek között a politika támogatni kívánja a magyarországi kisebbségek, így a horvátok tevékenységét is. A törvény adta lehetőségekkel összhangban és a kulturális autonómia kiépítésének céljából az *Országos Horvát Önkormányzat egyre nagyobb hangsúlyt fektet a hazai horvátok intézményi hátterének kialakítására. Ennek érdekében 2000-ben Croatica Kht. néven megalapította az első hazai horvát könyvki-*

adót, melynek feladata többek között a „Hrvatski glasnik” című hetilap kiadása és a magyarországi horvát nyelvű könyvkiadás összehangolása, tervezése.

2002-ben jelent meg a „*Pogledi*” (Nézőpontok) című kulturális és társadalomkritikai folyóirat első száma, amely megjelenési lehetőséget biztosít a magyarországi horvát szerzők számára. A felsorolt tények nagyon fontosak, hiszen ha létezik egy többé-kevésbé állandó kiadói tevékenység, részben működik a könyvterjesztés, van irodalmi folyóirat, irodalomkritika és olvasóközönség, akkor megvan valamennyi előfeltétele annak, hogy az irodalmi életről, az irodalomról, mint működő rendszerről beszélhessünk.

A kedvező körülményeknek köszönhetően a 90-es években több új név is feltűnt, egyre több műfordítás született horvátról magyarra, de fordítva is. A magyarországi horvát irodalom öntudatra ébredésének harmadik fontos területét az irodalomtörténeti kutatások képezik. Az utóbbi időben több összefoglaló áttekintés és korábban kiadatlan alkotás látott napvilágot. Többen a technika adta lehetőségeket is megpróbálják kihasználni. A számos népzenei CD mellett több hazai horvát költő megzenésített versei is CD-re kerültek, életükről és munkásságukról pedig több dokumentumfilm is készült. Horvátország is egyre erőteljesebben érdeklődik a hazai horvátság iránt. Könyvbemutatókat szerveznek, s a magyarországi horvát költők művei már anyaországi antológiákba is bekerültek. A horvát közvélemény azonban továbbra is kevés értesüléssel rendelkezik a magyarországi horvát irodalomról. Az anyaországi irodalomtörténeti áttekintések meg sem említik a magyarországi horvátok irodalmát, a tankönyvekről pedig jobb nem is beszélni. A különböző lexikonok is alig szólnak, vagy csak nagyon felszínesen íróinkról és műveikről.

A magyarországi horvát irodalom működéséhez ma már többé-kevésbé biztosítottak a körülmények (talán sohasem voltak ennyire kedvezőek), az eredmény ennek ellenére gyér, a kicsinyke olvasóközönség pedig mérhetetlen gyorsasággal tűnik tova.

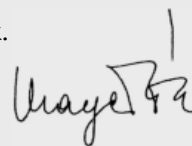
Kedves Barátunk!

Köszönjük, hogy a Filantróp Társaság Barátság Egyesületének, mely a **Barátság** című folyóirat kiadója, juttatta személyi jövedelemadójának 1%-át: **23 742 Ft**-ot. A pénzt a lap megjelentetésére fordítottuk. Kérjük, gondoljon ránk ismét, amikor 2008. évi személyi jövedelemadójának 1 százalékaról rendelkezik és kedvezményezettként a Filantróp Társaság Barátság Egyesülete adószámát:

18037511-1-43

tüntesse fel. Zárt borítékban, adóbevallásával együtt küldje meg az Adóhivatalnak. Fontos, hogy Ön a borítékon megadja nevét, lakcímét és adóazonosító jelét is.

Köszönettel és tisztelettel:

Mayer Éva
elnök